

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ОСВІТУ І ВИХОВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ І ВИКЛИКИ НАШОГО ЧАСУ

Столяренко Олена Вікторівна

д. пед. н., професор

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

м.Вінниця, Україна

Olena-best@ukr.net

Столяренко Оксана Василівна

к. пед. н., доцент

Вінницький національний технічний університет,

м.Вінниця, Україна

Oksanny-81@ukr.net

В статті представлено філософський погляд на освіту і виховання в умовах невизначеності. Піднімаються питання виховання сучасної молоді, впливу розвитку технічних засобів зв'язку, масової інформації, викликів нашого часу на духовне життя людей, зростання можливостей залучення їх до світової культури. В наш час відбувається поступове переосмислення моральних принципів у напрямку розуміння важливості гуманістичних загальнолюдських цінностей та визнання абсолюту цінності самого людського життя. Саме моральний прогрес є головним критерієм розвитку людської цивілізації, усвідомлюється неперехідний характер людської індивідуальності, свободи, життя. В освітньому процесі, у вихованні молоді вкрай необхідно звертати увагу на шляхи подолання проблем у нинішніх складних умовах, на виявлення ефективних технологій і методів виховної роботи.

Ключові слова: *філософський погляд на освіту і виховання, виховання сучасної молоді, гуманістичні загальнолюдські цінності.*

The article presents a philosophical view on education and training in conditions of uncertainty. It covers the issues of educating modern youth in terms of communication technologies and mass media development, new challenges influencing spiritual life of people, the growth of opportunities approaching young people to the world culture. In our time, there is a gradual rethinking of moral principles in the direction of understanding the importance of humanistic universal values and accepting the absolute value of human life. It is the moral progress that is considered to be the main criterion for the development of human civilization. The immutable

character of human individuality, freedom, and life is proved in the article. In the educational process, in the process of training young people, it is extremely necessary to pay attention to the ways of overcoming problems in the current difficult situation, to the identification of effective technologies and methods of educational work.

Keywords: *philosophical view on education and training, education of modern youth, humanistic universal values.*

Актуальним для розгляду є питання філософських засад розвитку в умовах невизначеності. Важливими для нас є освіта і виховання особистості, та вплив на протікання цих процесів викликів нашого часу. Тому особливий інтерес для нас становили проблеми в розрізі сучасного розвитку цивілізації, впливу культури на формування людини, її духовність в умовах НТР, адже її наслідки не обмежуються лише сферою виробництва. Швидкий розвиток науки і техніки впливає не тільки на довкілля середовище, засоби транспорту, зв'язку, поширення інформації, військову справу й міжнародні відносини, а й на саму людину і її духовність. І цей вплив, як відомо, далеко не завжди є однозначно позитивним. До негативних можна віднести: створення і накопичення зброї масового знищення, забруднення екології, зменшення робочих місць, поширення безробіття, зниження загальної культури людей, які залишилися за межею бідності, поширення конфліктності в суспільстві.

Разом з тим бурхливий розвиток технічних засобів зв'язку, масової інформації суттєво вплинув на духовне життя людей, збільшив можливості та полегшив шляхи залучення їх до світової культури. Але ці досягнення мали не тільки позитивні наслідки.

По-перше, зросли можливості ідеологічної пропаганди, «одурманювання» людей, нав'язування стереотипів і догм, вигідних лише тим, кому належать і хто контролює ці засоби масової інформації та зв'язку. По-друге, ці самі засоби почали помітно впливати на культурну інформацію (її наповнення і якість), яка поширюється з їхньою допомогою. Завдяки їм почали з'являтися та «заноситись» у кожний дім (через Інтернет і телебачення) низькопробні зразки (бойовики, зі сценами жорстокості і насилля, сексу, пропагандою зброї і культу сили, а не добropорядного життя), надзвичайно далекі від справжніх культурних цінностей, які поповнюють арсенал масової культури. «Споживання» такої псевдокультури призводить до морального зубожіння і деградації мільйонів людей, до знецінення творчої особистості, дегуманізації суспільства. Це турбує педагогічну громадськість, виникають ініціативи створення програм, проектів, метою яких є захист молоді від низькопробної продукції масової культури. Нашою науковою групою, разом з Київськими колегами був розроблений психолого-педагогічний інструментарій профілактики негативного впливу ЗМІ на свідомість молодої людини [4]; [5]. У багатьох наших публікаціях дається оцінка соціокультурних умов, впливу

виховного середовища на соціалізацію і духовну культуру молоді [1]; [3]; [6]; [7]. Ми вважаємо, що важливою умовою гуманізації освіти, науки і техніки будь-якого суспільства є подальший розвиток культури, особливо духовної. Переорієнтація на загальнолюдські інтереси, гуманістичні цінності, прагнення допомогти кожному – ось лише деякі орієнтири, які зможуть посприяти людству спрямувати науково-технічний прогрес у бажане русло і використати його на благо самій людині, на досягнення миру.

Аналіз стану справ, опрацювання результатів досліджень дає підстави стверджувати, що проблеми культури і міжнародних відносин в сучасному світі в умовах НТР вкрай загострилися і вимагають невідкладного розв'язання, тому, що це впливає на культуру взаємин людей. Нинішнє і попереднє століття можна назвати переломним у розвитку. Епоха характеризується, як найвищими досягненнями людського духу, так і найвищими випробуваннями для культури, її знеціненням та знелюдненням самого її творця. Не було, мабуть, в історії періоду, який породив би такі разючі суперечності. З одного боку – тенденція до переосмислення самого способу життя, пошуки справедливих форм людського співіснування, пильна увага суспільної думки до проблем розвитку особистості та її культури, а з іншого – небували за масштабами замах на неї і сліпа ненависть, намагання заперечити саме життя людини як самостійне явище, підпорядкувати його класовим, етнічним, ідеологічним та політичним інтересам. Це небувалий прогрес науки, техніки й освіти, пошук нових методів і форм теоретичної думки, форм духовності, виникнення нових засобів інформації, форм та жанрів мистецтва, зростання уваги до внутрішнього світу людини, філігранне відображення його у шедеврах літератури, музики, архітектури, живопису, кіно, а з іншого – разюче відчуження більшості населення від культурних цінностей, спадщини минулих поколінь, зростання бездуховності, культивування масових сурогатів культури (псевдокультури), посилення невігластва, жорстокості і байдужості до проблем іншого, пропаганда насилля і культу сили у розв'язанні конфліктів.

Вражаючі суперечності культурного розвитку нашого часу породжені історією. Кінець другого тисячоліття постав періодом випробування людського духу і самого людства на виживання, часом граничних духовних злетів і падінь.

Відчутний трагізм історії XXI століття полягає, насамперед, у зростаючому відриві розвитку матеріальних, зовнішніх об'єктивованих форм буття суспільства від культурного прогресу – розвитку системи людських цінностей і смислів. Культура нашого часу, як ніколи постає єдиним, вселюдським феноменом, у якому дедалі більше зливаються надбаня національних культур. Постає актуальна проблема збереження їх етнічного багатства й самобутності в цій єдності, досягнення гармонії синтезу глобальних та національних культурних цінностей. Розвиток засобів інформації та зв'язку, інтеграція науки і техніки, реформування освіти – усе те, що отримало назву «інформаційна революція» – зробило набутки культури доступними для людини. Людська спільнота все більше сприймається як єдине ціле,

світове співтовариство, що підносить значення культури і виділяє її в самостійну загальнолюдську цінність. Водночас, світові кризи і соціальні процеси породили відчуження значної кількості людей від культури, ідеологізацію її цінностей, відлученні від загальнолюдського спадку цілих поколінь і народів.

Слід відзначити, що прогрес у розумінні культури виступає одним із головних досягнень духовно-культурного розвитку. Її почали уважати особливою реальністю, способом та зразком життя, специфічною формою людської життєдіяльності.

Таке розуміння культури в сучасних умовах означає не просто посилення уваги до неї людської думки, а відображає загальноісторичну тенденцію та потребу її захисту, збереження та засвоєння як такої, що відтворює людину як розумну, миролюбну, творчу істоту.

Сьогодні людство прямує важким і неоднозначним шляхом духовного оновлення. І перспективи його розвитку дедалі більше пов'язуються саме з прогресом у сфері духовної культури.

Пошуки сенсу людської історії, зумовлені кризою духовного життя, привели багатьох мислителів до підвищеної уваги до феномену життя як пріоритетного і самоцінного, окремої особистості та умов її розвитку. Саме в цьому напрямку розвивалася філософська думка неорационалізму З. Фрейда, Е. Фромма, Г. Зіммеля, В. Дільтея, К.-Г. Юнга, М. Хайдеггера, О. Шпенглера, А. Бергсона, Ж.-П. Сартра, А. Камю, М. де Унамуно, К. Ясперса. Їхні дослідження доводять, що сучасна епоха характеризується таким негативним явищем, як падіння моральності, знецінення людини як творця культури, а падіння цінності людського життя, нехтування традиційними моральними цінностями, знецінення сім'ї, нації, почуття гідності, честі, патріотизму дружби та терпимості до іншої думки (толерантності) – виступають важливою особливістю нашої доби.

Однак історія сучасності подає і разючі приклади злетів людського духу, збереження моральності в нелюдських умовах, плекання людського попри панування заідеологізованих стереотипів міжособистісних стосунків, що теж вписано в історію, як характерна особливість, яка виступає джерелом надії на відродження моральності, толерантності, гуманності.

В наш час відбувається поступове переосмислення моральних принципів у напрямку розуміння важливості гуманістичних загальнолюдських цінностей над класово-груповими та визнання абсолюту цінності самого людського життя. Все більше саме моральний прогрес вважається головним критерієм розвитку людської цивілізації, усвідомлюється неперехідний характер людської індивідуальності, свободи, життя.

Моральні цінності людства пройшли жорстку перевірку (втім, вона ще і досі триває) в соціальних та міжетнічних, міжрасових та міжрелігійних катаклізмах минулого і нинішнього століття. Вони набувають поступового визнання в суспільстві, що позначається на удосконаленні соціально-політичної системи в напрямку її демократизації, посилення уваги до

розвитку культурної творчості, гуманістичної системи виховання. Культура все більше постає загальнолюдським феноменом, в якості єдиного культурного потоку, в якому зливаються джерела національно-духовних форм, спільного, родового спадку людства, що реалізується, насамперед, через утвердження гуманізму і толерантності у взаєминах людей.

Загальна тенденція розвитку духовності сприяє подальшій автономізації особи в державі, визначенню першорядного значення індивідуальності в загальному культурному процесі, у взаємозбагаченні форм культури, етнічної і національної унікальності.

Головним наслідком цього процесу є визнання культури особливою реальністю ціннісно-сміслового існування людини, найвищою цінністю суспільства, що оберігає людство від тотального самознищення. Ні економіка з її енергозброєнням та матеріальним добробутом, ні політична цивілізація, хоч би якою досконалою вона не була, самі собою не відгородять людство від глобальних проблем сучасності, тому що головною причиною бездумного знищення природних ресурсів і глобальної мілітаризації є безкультурність людей – як тих, що приймають необдумані рішення, так і тих, хто механічно виконує наказ. Головною ознакою культурної людини виступає здатність самостійно і гідно приймати рішення на основі власної позиції, та системи цінностей, вироблених людством у його культурологічному поступі.

Досліджуючи історію і теорію світової культури, реалізацію нею гуманістичних принципів у Європейському контексті, ми зверталися до надбань відомих науковців минулого і сучасності. Сучасна культура, зокрема, європейська, змушена реагувати на глобальні проблеми, які особливо загострилися у процесі НТР. Світ змінюється на очах, залишаючи й в окремої особистості, і в багатомільйонних мас відчуття драматизму, надії та болісні сумніви. Руйнуються усталені соціально-економічні структури, стійкі форми міждержавних відносин, виникають альтернативні, наслідком яких виступають нові проблеми, що змушують приймати воістину доленосні рішення, котрі визначають майбутнє наступних поколінь, той світовий порядок, у рамках якого їм випаде жити. Постає новий тип організації людства – співтовариство землян, засноване на спільності розвитку народів, яке настійно вимагає й нового – планетарного типу мислення. Ця проблема також має глобальний масштаб. Вона визначає найсуттєвіші умови життя народів світу, тому її неможливо розв'язати зусиллям тільки однієї держави чи навіть цілої групи. Економічні, ядерні, стихійні катастрофи, епідемії, що не знають національних і політичних кордонів, здатні поставити під загрозу знищення всього людства [2].

Таке становище вимагає високого рівня культури, створення відповідної системи цінностей, нового бачення світу, що неможливо без створення відповідної потребам епохи гуманістичної парадигми, котра вимагає суттєво переосмислити традиційні моральні цінності, принципи, норми та звичаї культурного життя. Вона має базуватися не на часткових підходах (класових, державних, національних, регіональних), а на загальному інтересі виживання людства. Мораль – це квінтесенція духовності. Вона має охоплювати всю світобудову, не

дискримінуючи, як об'єкт морального відношення, нікого і нічого – ні тварини, ні рослини, ні в цілому природне середовище. Людина має піднятися над власним егоїзмом споживача і зарозумілістю технічної досконалості в ім'я гармонійної єдності з життям в усьому розмаїтті його виявів; до величі розумного самообмеження й відчуття себе невіддільною частиною природного середовища, досягти щонайглибшу спорідненість культури зі світом природи. Поза такою радикальною реконструкцією суспільної свідомості неможливе виникнення екологічної етики, завдання якої полягає у виробленні фундаментальних підвалин людської моральності, у ставленні до природи, усього живого, зокрема, до людини.

Культура, принаймні європейська, завжди була антропоцентричною, протиставляла себе світові природи. Над її відношенням з природним довкіллям витав дух пристосування, завоювання, підкорення. Такими діями людина підрубувала власні корені, позбавляючи себе опертя та цілісності.

Культура, щоб урятуватися від деградації, загрози випаленої землі, на якій немає місця і самій людині, мусить визнавати за основу не часткову, утилітарну, а всесвітню етику, в якій знайдеться місце кожному живому організму. Ізольовану людину, затиснену соціумом, мусить замінити людина Землі, що тісно пов'язана з природою і сприймає себе її частинкою, прагне гармонії та єдності, розуміє, як багато в її житті залежить від цього великого зв'язку. Екологічна етика має стати регулятивним принципом поведінки й мислення не тільки окремих особистостей, а, головним чином, нашої цивілізації, якщо вона не бажає так ганебно завершити своє існування. Саме тому формування основ екологічної етики і духовної безпеки людини вважається одним із провідних завдань гуманістичного виховання молоді. Цьому передують велика робота педагога з осмислення і передачі духовних цінностей культури та історії своїм вихованцям. У процесі спільної культурологічної діяльності у молодих людей має виробитися прагнення не лише досягнути вершини людського духу, а тверезо оцінити його падіння.

Висновки. Сьогодення вимагає орієнтації в сучасних процесах, які відбуваються за кордоном і в нашій державі, коли періоди відносного спокою і благополуччя періодично змінюються хаосом чергових тривожних часів, що відкривають відлюдкам усіх мастей простір для руйнівних дій. Педагог, відчуваючи свою відповідальність у культурі, не може відвертатися від проблем, пов'язаних з війною, від різноманітних масових психозів, колективних істерій, духовних епідемій. Подібно лікарю, він покликаний робити щеплення молодим людям від небезпечної «хвороби». В освітньому процесі, у вихованні молоді потрібно звертати увагу на шляхи подолання проблем у нинішніх складних умовах, на виявлення ефективних технологій і методів виховної роботи.

Література

1. Духовна культура особистості: [Навчальний посібник]. Вид. 2-ге, допов. / Д. В. Чернілевський, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, О. В. Столяренко та ін. / За ред. професора Д. В. Чернілевського. Вінниця: АМСКП, 2010. 460 с.
2. Лосев І. В. Історія і теорія світової культури. Європейський контекст. К.: Либідь, 1995. 367 с.
3. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.
4. Столяренко Олена. Негативний вплив засобів масової інформації на молодь (Консультативна практика): Навчальний посібник / Олена Столяренко, Вадим Щорс. К.: Марич, 2009. 60 с. (Психологічний інструментарій)
5. Столяренко О. В. Практика соціальної педагогіки: тренінг-курс для підлітків «Негативний вплив ЗМІ на молодь» / О. В. Столяренко, В. Е. Щорс. *Соціальний педагог*. К : Шкільний світ. № 6 (30), червень 2009. С. 27–43.
6. Столяренко О. В. Соціокультурна ситуація і гуманістичне виховання підростаючого покоління / О. В. Столяренко, І. С. Гамрецький. Проблеми освіти: [Науково-методичний збірник]. Другий спеціальний випуск. Київ–Вінниця. 2005. С. 255–261.
7. Столяренко О. В., Чернілевський Д. В. Філософсько-технологічні аспекти розвитку духовної культури в Україні XXI століття. *Духовно-моральне виховання і професіоналізація: виклики XXI століття*. Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, АМСКП. Київ–Вінниця, 2010. 217 с. С. 7–10